

ממלכת כהנים - כהונה ומלכות*

ראשי פרקים

- א. "כהונה" ו"מלכות" - אחדות וחלוקה
- ב. קיום "משמרת הקודש" בשדה המערכה
- ג. מלחמת מתתיהו ובניו - עבודתם בקודש
- ד. רמזים בתנ"ך לקשר בין הכהונה והחשמונאים למערכות המלחמה
 1. ברכת משה
 2. נבואת זכריה ודניאל
- ה. שתי המשמעויות של שבט לוי כ"חיל ה'" הן שלמות אחת
- ו. "ממלכת כהנים" - כל ישראל עולים למדרגת כהנים

א. "כהונה" ו"מלכות" - אחדות וחלוקה

ביסודם של דברים, בשרשם האידיאלי, אין כלל סתירה בין עבודת הכהונה לעבודת המלכות, שכן מצינו בתחילת "צוואת הזקן" - יעקב אבינו - שאמר לראובן בכורו, שמעיקרא דדינא היה הוא הראוי ל"יתר שאת ויתר עז" (בראשית מט. ג) - ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה - שאת לשון נשיאת כפיים, ויתר עז - במלכות, כמו (שמואל-א' ב' י) "ויתן עז למלכו (הש"י), והיו אפוא שתי אלה - הכהונה והמלכות - נישאות ע"י שבט ראובן, שבט הבכורה בישראל. אולם בסופו של דבר נתחלקו התפקידים, ואחרי קריאת משה רבינו ע"ה "מי לה' אלי" (שמות ל"ב. כו), הוטלה עבודת הקודש על שבט לוי, ואף בתוך השבט הובדלו אהרון ובניו לשמש בכהונה. ולפי דעת ר"ח בר אבא בירושלמי (הוריות פ"ג הל' ב) למדנו מסמיכת פרשיות, שאין לכהנים לשמש בכתר מלכות, וכלשון הרמב"ן ז"ל: "שהוא מנוע מן התורה, שלא יהיה לכהנים-הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות", ו"אין להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה'" (בראשית מט. י).

ב. קיום "משמרת הקודש" בשדה המערכה

אכן, יש אשר משמרת-הקודש משתרעת הרחק הרחק מעבר לשערי העזרה. הרחק מעבר להר-הבית. וכדי לקיים את השמירה כראוי יש צורך להיאבק עם צר ואויב, עם מטמא ומסקף, אי-שם בהרים, בתנופת חרב וחנית, בעוזז-מלחמה.

* נדפס בספר "צניף מלוכה" (עמ' 186-183)

וכדרך שאמר רבי טרפון לרבן גמליאל: "עשו אכילת-תרומה בגבולין כעבודת בית המקדש" (פסחים ע"ג, א), הוא הדין שבמצבים מסויימים עשו מלחמת-מצוה בגבולין כעבודת בית המקדש. והרי מראש מקדם "מקרא מלא דיבר הכתוב" (דברים כ. ב-ט), שלא רק עבודת ה' במקדש מוטלת על הכהנים, ולא רק הוראת חוק ומשפט מסורה לשפתי-כהן, לשמור דעת ולהיענות למבקשי תורה מפיהו (עפ"י מלאכי ב. ז), אלא קיים גם תפקיד של **כהן משוח מלחמה**. ולעומת ההוראה הקבועה לכל משפחת הכהונה "ה' הוא נחלתו", כשמתחוללת מלחמה מגייסים כהן בעל השפעה והוא נמשח בשמן משחת קודש ויוצא למערכה לחזק לב לוחמים. בדברים אשר "יעוררו בני אדם למלחמה וישאום לסכן בנפשם לעזור דת האל" (ספר החינוך, מצוה תקכ"ז)¹.

ג. מלחמת מתתיהו ובניו - עבודתם בקודש

כשם שכהן-משוח-מלחמה הנה זו עבודת הקודש שלו, כך יכול להיות גם כהן משוח-מלך לוחם מלחמות ה', אשר זו עבודתו בקודש ולמען הקודש, וכמו שאנו מדגישים בנוסח "הנרות הללו" של הדלקת נרות חנוכה: "על ידי כהניך הקדושים", שגם בלחימתם בקדושתם הם עומדים. וכאמור לעיל הנה נתעלו בני לוי בקדושה ונבחרו לעבודת משמרת-המקדש. דווקא כתוצאה מהיענותם לקריאת הקנאות של משה רבינו "מי לה' אלי", ובמעשה ההרג של עובדי-העגל מילאו ידם - נתחנכו לעבודתם - וזכו לברכת שמים: "מלאו ידכם - אתם (בני לוי) ההורגים אותם (את עובדי העגל). בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום" (דש"י, שמות ל"ב, כט) - "ולתת עליכם היום ברכה" (שם).

וכיוצא בזה מצינו שהלכה היא ש"כהן שהרג את הנפש אינו נושא כפיו" (ברכות ל"ב, ב), ואילו בקנאות אמת שנינו: "לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי" (זבחים ק"א, ב'), ובמדרש תנחומא פ' פינחס (א) למדנו שיש לעבודת ה' זאת משקל של דבר המזבח: "שכל השופך דמם של רשעים כאילו הקריב קרבן".

והיתה זו אפוא משמרת הקודש ועבודת ה' של מתתיהו ובניו, בהרימם את נס המרד במודיעין, ופתחו במלחמת-המצוה, מלחמת קידוש-השם, שנזעקו אליה יראי ה' אשר נחלצו ובאו "לעזרת ה' בגבורים" (שופטים ה, כג) - "ויקנא (מתתיהו) לתורה כאשר עשה פינחס לזמרי בן סלוא... ויקרא מתתיהו בעיר בקול גדול לאמור: כל המקנא לתורה ילך אחרי" (חשמונאים א', ב', כד-כו).

וכשהמלחמה המשיכה להתנהל ע"י אותם מורדים נועזים מסורים, שמטרתם היתה להחזיר טהרת הקודש והמקדש, להחזיר עטרת התורה והמצוה לישראל, הרי כל גילויה וכל הישגיה

1 וראוי להדגיש שמשוח מלחמה היה תפקיד מלחמתי ממש, שהרי כך שנינו במס' יומא ע"ג, ב: "וכל בני ישראל אתו (במדבר כז, כא) - זה (כהן) משוח מלחמה", ופירש"י: "מי שכל בני" אתו לצאת למלחמה אחריה, ובתוס' הרא"ש מפורש: "שהוא ראש עורכי מלחמה".

ויפה כתב הגאון "ערוך השולחן" בהלכות כלי המקדש סי' כ"ג סעיף י"ח, בטעמא דמילתא שבמשוח מלחמה אין תורת ירושה, שלא כמו בכל התמנות, כי במשוח מלחמה "עיקרו הוא הידיעה בתכסיטי המלחמה, ובזה צריך חכמה גדולה, ואם ישמש בזה מי שאינו ראוי לזה יאבד במלחמה, ולכן אינה בירושה וממנין את הראוי לכך". והוא ממשיך וכותב ב"ערוך השולחן" הל' מלכים סי' ע"ו סעיף א': "דעיקר משיחתו להנהיגת המלחמה", ושם סעיף ט': "ראוי שהכהן עובד ד' הוא שיאמר שמע ישראל וגו', ובזה תהיה התעוררות יותר".

קיבלו גוון ברור של עבודת ה', שהטביעה חותמה על מערכת החיים של האומה, בשובה אל עצמה, אל עצמתה ואל עצמאותה.

ולאחר אותו מאבק של בני מתתיהו, שנצחונו התבטא ב"אחר כך באו בניך לדביר ביתך וכו' ", היה גם המשך משימת השלטון להשיב את העבודה - עבודת ה' המלאה - לא רק להר-המוריה, אלא לכלל ישראל בארצו, ולכן קמה "ממלכת כהנים" - ממלכה שראתה את תפקידה להחזיר את העם כולו לאיתנו, להיות "גוי קדוש", כנאמר לפני מעמד הר סיני. והיתה זו, אפוא, דווקא משימתם של כהני הקודש, שנקראו הפעם מן שמיא לצאת מחוץ לקלעים, מחוץ למחיצות, להכשיר את אלה ש"נפסלו ביוצא", להחזירם לאיתן התורה ולהאיר להם באור חדש של תורה ונר-מצוה.

ד. רמזים בתנ"ך לקשר בין הכהונה והחשמונאים למערכות המלחמה

1. ברכת משה

הדברים רמוזים בברכתו של משה רבינו לשבט לוי, שפתח בעבודת הכהונה שבמקדש וסיים בברכת נצחון במערכות מלחמה: (דברים לג, ה-א) "וללוי אמר וגו' ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך, ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה, מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומו", ופירש"י: "ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היוונים, והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים וכו' כנגד כמה רבבות, לכך נאמר "ברך ה' חילו וגו' ", מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומו - מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה", ויונתן הוסיף בתרגומו: "ולא יהא לסנאוי דיוחנן-כהנא-רבא רגל למיקום". ועל הקשר הישיר של כהן-גדול זה עם היוצאים למערכות המלחמה, שנינו במס' סוטה (גג, א): יוחנן כהן גדול שמע בת-קול מבית קודש-הקדשים שהוא אומר: "נצחו טליא דאזלו לאגחא קרבא לאנטוכיא", ופירש"י: שהלכו פרחי כהונה, בני בית-חשמונאי, להילחם עם יוונים לפני יום הכיפורים ונלחמו ביוה"כ (ואם כי בירושלמי סוטה פרק ט', הלי י"ג, לא נזכר שהיו אלו פרחי-כהונה, ודאי היה לו לרש"י מקור אחר מפורש, שהרי הוא מפרש עוד יותר, שכהנים-לוחמים אלה היו מבני-חשמונאי).

ומצינו שעל המהלך המיוחד הזה של בית הלוי, בית אהרן, עמד בשעתו, איש "האמונות והדעות" רב סעדיה גאון. כי הנה זכינו עתה לאור הקדמתו של גאון קדמון זה ל"מגילת אנטיוכוס", תגלית מן הגניזה שפירסם הר"י קאפח שליט"א בסוף פי' רס"ג לדניאל (ידושלים, תשמ"א). ומתברר, שר' סעדיה גאון עמד על המאורע הכביר של נצחון החשמונאים בגישה של "ליכא מידי דלא רמיזי באורייתא" (עין תענית ט', א). והוא אכן מצא לו נבואה גלויה בברכת משה רבינו ע"ה לשבט לוי, שהרישא שלה עוסקת בברכת כהונה גדולה של אורים ותומים, וממשיכה בהוראת תורה - יורו משפטך וכו'. ואילו הסיפא מוציאה אותם מערכי המקדש והקודש, אף גם מכותלי בית המדרש, ומעמידה אותם במערכות המלחמה של אנשי חיל הנאבקים בקמים ומשנאים, וברכת ה' היא המביאה להם נצחון מלא.

והרי לפנינו לשון הגאון על "הפרשה אשר היתה בימי היוונים, והיה המופקד על מילוט האומה ממה שאירע לה - בני לוי... מצאתי ראשונה משה רבינו עליו השלום הבטיח לבני לוי כי ה' עתיד להנחילם נצחון על אויביהם, ויהיה להם בכך כיבוש גלוי, כאמרו ברך ה' חילו וכו', ותרגומו: אלהים ברך את צבאותיו ורצה פועל ידיו ומחץ מתני מתקוממיו ושונאיו לבלתי יקומו. וכאשר

הושג לי דבר ה' אשר נאמר על ידי משה, שיהיו לבני לוי קמים ומשנאים, ושה' ימחץ מתניהם, הכוונה בכך שהוא יכניעם לפנייהם וישמידם, חקרתו בכל המאורעות הכתובים והמקובלים, ובדקתי אם אמצא בהם מאורע שבני לוי נלחמו באיזו מלחמה או כיבוש, ולא מצאתי כי אם מה שהיה בשלטון היוונים. לפי שמקובל באומה, כי חמשה אנשים מהם נקראים בני מתתיה המכונה חשמונאי, נלחמו במלך ממלכיהם שהיה נקרא אנטיוכס, ונצחוהו והכניעוהו, ועמדה המלכות בידם מאתים ושש שנים - אז ידעתי כי זהו אשר קדם בדברי משה" (שם עמ' רכ"ב), ודברי רב סעדיה גאון הם ששימשו מקור לפירוש רש"י שהובא לעיל.

2. נבואת זכריה ודניאל

ובהמשך הדברים, חוזר שוב הרס"ג לנצחון הכהנים על היוונים: "ועוד מצאתי זכריה בן ברכיה (ט. יג.) שביאר פרשת היוונים... "ועוררתי בניך ציון על בניך יון"... והודיע שהם [המנצחים את היוונים], כהנים... מושיעים מידי האויבים, ולענין "כי אבני נזר מתנוססים על אדמתו" (שם. ט"ז) - אותם, המרגליות שמתקשטים בהם הכהנים, כדבר ה' [בהכנת החושן והאפוד], 'והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל' (שמות כ"ח. ט), ואמר עוד "ולקחת את אבני השהם", ונגזר מתנוססות מן נס שהוא הדגל" (שם. עמ' רכ"ד).

ואף כאן אנו מוצאים את רש"י הולך בעקבותיו של רס"ג: "ועוררתי בניך ציון על בניך יון - שאנטיוכס יטול המלכות מיד מלכי פרס..., ואני אדרוך יהודה להיות לי כקשת-מלחמה וילחמו באנטיוכס בימי חשמונאים - ועוררתי בניך ציון על חיל אנטיוכס". ובהמשך הדברים: "כי אבני נזר - כי הכהנים בני חשמונאים המתפארים באבני נזר, בטורי חושן ואפוד, יהיו מתנוססים בנסים על אדמתן".

ובכיוון זה ממשיך רש"י לפרש את חזונו של דניאל: "ועמד על כנו מעביר-נוגש, הדר מלכות (דניאל י"א. ב) - ויתחזק על בסיסו בהר המודיעית מתתיהו בן יוחנן. המעביר נוגש יון מעל ישראל וגו', והוא הדר מלכות בישראל, כי שר וגבור יהיה הוא וכל זרעו אחריו בני החשמונאים". ועכשיו ברור שהרמב"ם - בפ"ג מהלכות חנוכה הלכה א' - ניסח דבריו על מלכות החשמונאים, עפ"י הרס"ג - שאותו העריץ מאד - והביטוי ברמב"ם "וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה", הריהו ממש העתק מלשון הרס"ג: "עמדה המלכות בידם מאתים ושש שנים".

ה. שתי המשמעויות של שבט לוי כ"חיל ה' " הן שלמות אחת

ויפה העיר אחד מיוחד מחכמי ירושלים (הרב יצחק הלוי פרג שליט"א. קונטרס "ציץ השדה" - יומי דחנוכה - ירושלים, תשמ"ג - עמ' ח'): "הפסוק ברוך ה' חילו" שהסמיכו רש"י למלחמת חשמונאי ובניו נגד היוונים, פירש אותם הרמב"ם (פ"ג מהל' שמיטה ויובל הלכה י"ב), שבא ללמד על בני שבט לוי, שהובדלו מדרכי העולם, לא עורכין מלחמה כשאר ישראל וכו', אלא הם חיל השם, שנאמר 'ברך ה' חילו' - שישנה דו משמעות לפסוק הזה, מצד אחד הוא בא ללמד שבני לוי הובדלו שלא לערוך מלחמה כשאר ישראל, שהם 'לגיונו של מלך' (במדבר רבה פ"א. י), ואילו מצד אחר הוא בא לרמוז שעתידין חשמונאי ובניו להילחם עם היוונים, ופשיטא שאין כאן שני הפכים בפסוק אחד, אלא אדרבה מפני שבט

לוי חיל-ה' הם, ומובדלים שלא לערוך מלחמה, לכן נועדו דווקא הם לעמוד בראש מערך המלחמה נגד מלכות יוון".

והדברים מפורשים ומודגשים בלשון מהר"ל מפראג ז"ל ב"נר מצוה", ד"ה ת"ר: "והשי"ת ראה רשעתם (של היוונים) שטמאו היכל שלו, וג"כ גזרו שמד לבטל התורה ומצוותיה, ונתן כח ביד החשמונאים שהם כהנים עובדי ה' בהיכלו, ואלו נצחום דווקא ולא אחרים, וכאשר נצחום - טהרו את המקדש". וכיוצא בזה המשיך מהר"ל וכתב בספרו "אור חדש". "בימי יוונים נגזר עליהם שמד... וניצולו ע"י חשמונאי ובניו שהיו כהנים גדולים... ולכן הכהנים שיש בהם קדושה... הם היו מבטלים דבר זה" (ריש מגילת אסתר, עה"פ ויהי בימי אחשוורוש וכו').

ושינוי בבראשית-רבה, פ' צ"ט, ב': "לוי כנגד מלכות יון... אלו מרובין באוכלוסין ואלו מועטין באוכלוסין, באו מרובים ונפלו בידי מועטין. באיזו זכות, מברכתו של משה, שאמר 'מחץ מתנים קמיו', ביד מי מלכות יון ונפלת, ביד בני חשמונאי, שהם משל לוי".

ויפה המשיך וכתב הרב יצחק הלוי פרג שליט"א בקונטרסו הנ"ל "ציץ השדה", עמ' י"א-י"ב: "באותם דברים ששילחה יון את תְּצִיָה נגד ישראל, בהם היו בני שבט לוי מצויינים: מלכות יון עמדה על ישראל להשכיחם את התורה, ואילו שבט לוי הם מורי המשפט ליעקב ומלמדי התורה לישראל - יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל" (דברים ל"ג, י); היוונים שיקצו את ההיכל וטימאו את המזבח, ושבט לוי הוא שהופקד על משמרת המקום ועבודת המזבח".

ו. "ממלכת כהנים" - כל ישראל עולים למדרגת כהנים

והעמיק מרן הגר"מ חרל"פ זצ"ל (ימי מרוס" על התפילה, עמ' קכ"ח) להסביר, שמסירות נפשם של הכהנים שומרי משמרת הקודש, ששחפה אחריה גילויי קידוש השם של המוני בית ישראל, היא שחשפה את פנימיות דרגת הכהונה של עם-ה', דרגה עילאית שהועלתה עוד לפני מעמד הר סיני כמטרה הסופית של הממלכה ושל הגוי כולו. לפיכך נעשה הנס הזה על ידי החשמונאים הכהנים, שכן עבודת המקדש נעשית על ידם, ובכך נתגלתה בחינת הכהונה של כלל-ישראל - "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו).

והוא הוסיף וכתב: "נרות חנוכה הם זכר למנורת בית המקדש, ופעלו אז הכהנים להעלות את כל ישראל למדרגת כהנים, שתהיה גם המנורה שבפתח כל בית בישראל בכל מקום שהוא, כמנורת בית המקדש, וכל אחד מישראל העומד ומדליק את הנרות, הרי הוא ככהן המדליק את הנרות בבית מקדשו" (מועדי הראי"ה, עמ' קס"ו)².

2 וראה בהרחבה במאמרו המצוין של מר רפאל יעקבי נ"י "בסוגיית המלכים הנוטלים כתר כהונה והכהנים הנוטלים כתר מלוכה, וביחוד בפרק ב' על "העדר הצורך בהפרדת הכהונה והמלכות זו מזו" (קובץ - זכרון "תהילת שפר", לזכר אליעזר ליפא הלוי שפר ה"ד, ירושלים תשמ"ט - עמ' 84-104). והושלמו הדברים על ידי הרב חיים ישראל שטיינר שליט"א במאמרו המקיף "מלכות החשמונאים לאור תפיסת רבינו [מרן הראי"ה ז"ע], במשפט כהן סי' קמ"ד (בירוויס בהלכות הראי"ה - ירושלים תשנ"ב, עמ' 165)